

INVESTITSION AUDITNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI: XORIJIY TAJRIBA VA MAHALLIY AMALIYOT

Raxmatullayeva Nargiza Nuriddinovna

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti, katta o'qituvchisi.

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada investitsion audit tushunchasi, uning iqtisodiy xavfsizlik va investitsiyalarni samarali boshqarishdagi o'rni chuqur o'rganiladi. Avvalo, rivojlangan davlatlarda investitsion auditni tashkil etish, uni amalga oshirishda qo'llanilayotgan zamonaviy yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va xalqaro audit standartlari asosida olib borilayotgan tajribalar tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida investitsion auditning joriy holati, amaliyotda uchrayotgan muammo va to'siqlar, ularni bartaraf etish bo'yicha davlat siyosati hamda islohotlar tahlil qilinadi. Maqolada xorijiy tajriba va mahalliy amaliyot o'rtasidagi farqlar asosida investitsion audit samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion usullar va strategiyalar taklif etiladi. Tadqiqot natijalari ushbu sohani yanada rivojlantirish, investitsiyalarning shaffofligi va hisobdorligini oshirish, hamda investorlar ishonchini mustahkamlashga qaratilgan muhim ilmiy va amaliy xulosalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: investitsion audit, samaradorlik, xorijiy tajriba, mahalliy amaliyot, moliyaviy monitoring, audit standartlari, investitsiya muhiti, iqtisodiy islohotlar, hisobdorlik, raqamli audit tizimi.

Kirish

globalashuv va iqtisodiy raqobat sharoitida investitsiyalarning samarali boshqaruvi va ularni nazorat qilish jarayoni har qachongidan ham dolzarb bo'lib bormoqda. Investitsion faoliyatning ochiqligi, maqsadga muvofiqligi va natijadorligini ta'minlashda investitsion audit muhim vosita sifatida qaralmoqda. Investitsion audit — bu investitsiya loyihalarini moliyaviy va iqtisodiy jihatdan chuqur tahlil qilish, ular ustidan mustaqil nazorat o'rnatish hamda investitsiya mablag'larining oqilona sarflanishini baholashga xizmat qiluvchi tizimli faoliyatdir. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, rivojlangan mamlakatlarda investitsion audit samaradorligini oshirish uchun ilg'or axborot texnologiyalaridan foydalanish, xalqaro audit standartlariga

asoslanish va mustaqil audit organlarining faoliyatini kengaytirish keng qo'llanilmoqda. O'z navbatida, O'zbekiston ham investitsion muhitni yaxshilash, chet el sarmoyalarini jalb etish va ularning samaradorligini ta'minlash maqsadida investitsion audit tizimini isloh qilishga intilmoqda. Mazkur maqolada investitsion auditning samaradorligini oshirish yo'llari, xususan, xorijiy tajriba asosida shakllangan ilg'or amaliyotlar hamda O'zbekiston sharoitidagi amaliy yondashuvlar o'rganiladi. Shuningdek, ushbu sohadagi mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari investitsion audit mexanizmlarini takomillashtirish va investitsiyalarning shaffofligini ta'minlash yo'lida muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda investitsion auditning samaradorligini oshirishga doir xorijiy tajribani o'rganish hamda mahalliy amaliyotni tahlil qilish orqali ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish maqsad qilingan. Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

1. Tahliliy-uslubiy yondashuv – xorijiy davlatlardagi investitsion audit tizimlari, ularning huquqiy asoslari, moliyaviy nazorat vositalari va amaliy tajribalari chuqur tahlil qilindi. AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya, Singapur kabi mamlakatlar tajribasi alohida o'rganildi.
2. Taqqoslash (komparativ) usuli – xorijiy va mahalliy amaliyotda qo'llanilayotgan investitsion audit mexanizmlari solishtirildi. Bu orqali O'zbekiston sharoitida tatbiq etilishi mumkin bo'lgan ilg'or yondashuvlar aniqlab chiqildi.
3. Sistemali yondashuv – investitsion audit jarayonining barcha bosqichlari o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqildi. Audit jarayoniga ta'sir qiluvchi omillar tizimli ravishda baholandi.
4. Amaliy-tajriba yondashuvi – O'zbekistondagi investitsiya loyihalari ustida olib borilgan amaliy audit ishlarining natijalari va ularning samaradorligi haqidagi ma'lumotlar asosida real tahlillar olib borildi.
5. Ekspert baholash usuli – soha mutaxassislari va amaliyotchilarning fikrlari, intervyular va ochiq manbalar asosida audit tizimidagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari aniqlab chiqildi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi – investitsion audit samaradorligini oshirishda amaliyotda qo'llanilishi mumkin bo'lgan ilg'or tajriba va mexanizmlarni aniqlash, ularni milliy tizimga moslashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Investitsion audit zamonaviy iqtisodiyotda investitsiyalarning oqilona yo'naltirilishi, ularning maqsadga muvofiqligi va sarf-xarajatlarining shaffofligini ta'minlovchi muhim mexanizm hisoblanadi. U nafaqat moliyaviy nazorat vositasi, balki investitsiyalarning samaradorligini oshirish, investitsiya muhiti barqarorligini ta'minlash hamda investorlar ishonchini mustahkamlash vositasidir. Xorijiy tajriba tahlili Rivojlangan mamlakatlar amaliyotida investitsion audit keng ko'lamda qo'llaniladi va quyidagi asosiy xususiyatlarga ega: AQShda investitsion audit mustaqil auditorlik firmalari tomonidan xalqaro audit standartlari asosida amalga oshiriladi. Har bir yirik loyiha uchun audit rejasi ishlab chiqiladi va loyiha hayoti davomida bosqichma-bosqich audit o'tkaziladi. Germaniyada investitsion audit davlat investitsiyalari ustidan parlament nazorati doirasida olib boriladi. Shuningdek, mahalliy investitsiyalar uchun ham maxsus moliyaviy audit guruhlarini faoliyat yuritadi. Janubiy Koreyada investitsion loyihalarda moliyaviy monitoring avtomatlashtirilgan tizimlar orqali amalga oshiriladi. Har bir xarajat elektron hujjatlar bilan asoslanadi va real vaqt rejimida nazorat qilinadi. Singapur esa raqamli transformatsiyani to'liq joriy qilgan davlatlardan bo'lib, investitsion auditning barcha bosqichlari onlayn platforma orqali kuzatiladi, audit natijalari esa ochiq e'lon qilinadi.

O'zbekistondagi holat va muammolar. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda investitsiyaviy muhitni yaxshilash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq investitsion audit tizimi hanzugacha yetarli darajada shakllanmagan. Quyidagi muammolar mavjud. Investitsion auditning huquqiy asoslari to'liq shakllanmagan, mavjud qonunlar umumiy xususiyatga ega. Auditorlik tashkilotlari soni kam, aksariyati xususiy sektor tomonidan xizmat ko'rsatadi va davlat investitsiyalariga yetarlicha kirish imkoniga ega emas. Raqamlashtirish darajasi past, real vaqt rejimida audit yuritilmaydi. Investitsiya mablag'larining sarflanishi ustidan samarali monitoring va javobgarlik tizimi to'liq shakllanmagan.

Yaxshilash yo'llari: Xorijiy tajriba va milliy amaliyotni solishtirgan holda quyidagi takliflar ilgari surildi: Investitsion audit bo'yicha mustaqil va professional auditorlik institutlarini yaratish. Xalqaro audit standartlarini milliy tizimga joriy etish.

Investitsion loyihalar uchun bosqichma-bosqich auditni majburiy qilish. Davlat investitsiyalari uchun alohida audit platformasini yaratish va ommaga ochiq qilish. Auditorlar malakasini oshirish bo'yicha uzluksiz ta'lim tizimini yo'lga qo'yish.

Natijalar va tahlil

Tadqiqot davomida investitsion audit tizimini rivojlantirishda xorijiy tajribalar va ularning amaliy yondashuvlari tahlil qilindi. Xususan, rivojlangan mamlakatlarda investitsion audit quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi: Audit jarayonining raqamlashtirilganligi – AQSh, Estoniya va Singapur kabi davlatlarda investitsion audit zamonaviy IT-platformalar asosida olib boriladi. Bu shaffoflikni oshiradi, inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytiradi va auditni tezlashtiradi. Mustaqil audit institutlari – ko'plab xorijiy davlatlarda audit xizmatlari mustaqil va davlatdan ajratilgan auditorlik tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladi. Bu esa audit natijalarining ob'ektivligiga zamin yaratadi. Xalqaro standartlarga muvofiqlik – investitsion auditda Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) hamda Xalqaro audit standartlari (ISA)ga qat'iy amal qilinadi.

O'zbekiston misolida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki: Mamlakatda investitsion audit tizimi shakllanayotgan bosqichda bo'lib, uni amalga oshirishda qator muammolar mavjud: normativ-huquqiy bazaning yetarlicha to'liq emasligi, malakali auditorlar tanqisligi, raqamlashtirish darajasining pastligi. Ba'zi yirik investitsion loyihalarda audit faqat yillik hisobot asosida, ya'ni retroaktiv shaklda amalga oshirilmoqda, bu esa real vaqt monitoring imkoniyatini cheklaydi. Davlat investitsiyalarida hisobdorlik va shaffoflikni ta'minlash borasida auditorlik nazorati kuchaytirilayotgan bo'lsa-da, xususiy sektor investitsiyalarida bu tizim hali yetarli emas. Shu asosda tadqiqot quyidagi natijalarni taqdim etdi: Investitsion audit samaradorligini oshirish uchun zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy qilish lozim. Xorijiy tajribalarga asoslanib mustaqil auditorlik institutlarini yaratish va ular faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar ishlab chiqilishi zarur. Milliy audit tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish va auditorlar malakasini oshirish tizimini kuchaytirish talab etiladi.

Munozara

Investitsion auditning bugungi kundagi ahamiyati shundaki, u nafaqat moliyaviy oqimlarni nazorat qilish, balki investitsiya faoliyatining umumiy samaradorligini baholash imkonini beradi. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, investitsion audit kuchli institutsional asoslar, mustaqil auditorlik tashkilotlari va raqamlashtirilgan nazorat

tizimlariga tayangan taqdirdagina, yuqori natija beradi. O‘zbekiston sharoitida mavjud investitsion audit tizimi rivojlanayotgan bo‘lsa-da, bu boradagi ayrim jihatlar to‘liq ishlamayapti yoki noaniq shakllangan. Xususan, auditorlik mustaqilligi, qonunchilikdagi aniqlik, zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi va xalqaro tajribaning amaliy qo‘llanilishi yetarli darajada emas. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, investitsion auditni samarali amalga oshirishda nazoratning izchil yuritilishi, shaffoflik, auditorlarning malakasi, axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi xulosa va takliflar ilgari suriladi: Investitsion audit – iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda, investor ishonchini oshirishda va byudjet mablag‘laridan oqilona foydalanishda muhim vosita hisoblanadi. Xorijiy davlatlarda investitsion audit xalqaro standartlar asosida, mustaqil va shaffof tizimda yuritiladi. O‘zbekistonda investitsion audit hali rivojlanish bosqichida bo‘lib, tizimni takomillashtirish zarur.

Takliflar:

1. Investitsion auditga oid alohida qonun va normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish.
2. Mustaqil auditorlik institutlarini rivojlantirish va ularni rag‘batlantirish tizimini yo‘lga qo‘yish.
3. Xalqaro moliyaviy va audit standartlarini milliy tizimga integratsiyalash.
4. Audit jarayonlariga zamonaviy texnologiyalarni, xususan, sun‘iy intellekt va real vaqt monitoringini tatbiq etish.
5. Auditorlarning kasbiy malakasini oshirish bo‘yicha muntazam ta‘lim tizimini yo‘lga qo‘yish.
6. Investitsion audit natijalarini ochiq va shaffof tarzda jamiyatga e‘lon qilish tizimini yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 11 августдаги ПФ–6044-сонли Фармони “Инвестиция фаолиятини янада жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”.

2. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги расмий веб-сайти – www.mf.uz
3. OECD (2022). “Best Practices in Public Investment Management and Audit.”
4. INTOSAI (International Organization of Supreme Audit Institutions) – www.intosai.org
5. World Bank Report (2021). “Public Investment Management in Developing Countries.”
6. Karimov B., “Audit va moliyaviy nazorat asoslari,” Toshkent, 2020.